

INLEIDING

Elckerlijc is een toneelstuk uit de vijftiende eeuw. Het verhaal gaat over een mens die onverwacht wordt geconfronteerd met zijn sterfelijkheid. De Dood verschijnt en vertelt dat Elckerlijc op reis moet naar God, waar hij rekenschap moet afleggen van zijn daden.

Het bijzondere aan dit stuk is dat de personages geen gewone mensen zijn, maar verpersoonlijkingen van ideeën en eigenschappen. Vriendschap, Familie, Bezit, Schoonheid, Kracht en Deugd treden op als personages. Door Elckerlijcs reis te volgen, onderzoekt de lezer wat werkelijk blijft wanneer alles wegvalt.

Tijdens zijn tocht ontdekt Elckerlijc dat bijna alles wat hij waardevol vond hem niet kan vergezellen: niet zijn vrienden, niet zijn familie, niet zijn rijkdom, en zelfs niet zijn kracht of schoonheid. Alleen Deugd blijft hem trouw, tot in de dood.

Het toneelstuk laat zien dat een mens uiteindelijk wordt beoordeeld op het goede dat hij heeft gedaan. De tekst is daarmee een spiegel: waar vertrouw je op, wat vind je belangrijk en wat blijft ervan over wanneer het niet langer om uiterlijk succes of bezit gaat?

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE PERSONAGES EN HUN BETEKENIS

Personages die hem verlaten

Gheselschap (Vriendschap)

Staat voor kameraadschap en sociale relaties. Hij spreekt stoere beloften uit, maar laat Elckerlijc vallen zodra er gevaar dreigt.

Betekenis: oppervlakkige vriendschap houdt geen stand wanneer het moeilijk wordt.

Maghe en Neve (Familie)

Staan voor familiebanden en bloedverwantschap. Zij tonen genegenheid, maar weigeren de laatste reis mee te maken.

Betekenis: familie kan nabij zijn in het leven, maar kan de laatste weg niet vergezellen.

tGoet (Bezit en rijkdom)

Vertegenwoordigt materiële bezittingen. Hij helpt Elckerlijc niet en heeft hem zelfs van Deugd afgeleid.

Betekenis: rijkdom reikt niet verder dan het graf.

Schoonheyt (Uiterlijke schoonheid)

Symboliseert het fysieke uiterlijk. Zij verdwijnt zodra het lichaam sterft.

Betekenis: uiterlijk is tijdelijk en vergaat snel.

Cracht (Lichamelijke kracht)

Staat voor fysiek vermogen en gezondheid. Hij laat Elckerlijc los omdat kracht bij het

lichaam hoort.

Betekenis: lichamelijkheid houdt op bij de dood.

Die Vijf Sinnen (Zintuigen)

Verwijzen naar zien, horen, ruiken, proeven en voelen. Zij functioneren alleen zolang een mens leeft.

Betekenis: menselijke waarneming stopt wanneer het lichaam sterft.

Vroescap (Wijsheid)

Staat voor verstand en inzicht. Hij blijft het langst bij Elckerlijc, maar kan hem niet begeleiden na de dood.

Betekenis: menselijk inzicht reikt ver, maar niet verder dan het aardse bestaan.

Personages die hem helpen

Kennisse (Inzicht, geweten)

Helpt Elckerlijc eerlijk naar zichzelf te kijken en leidt hem naar de Biecht.

Betekenis: bewustwording is noodzakelijk voor verandering.

De Biecht

Reinigt Elckerlijc en geeft hem penitentie. Hierdoor kan Deugd herstellen.

Betekenis: één van de middelen in het verhaal waarmee de mens zichzelf rechtzet.

Deucht (Deugd)

Verpersoonlijkt het morele handelen, het goede dat een mens doet. Zij is de enige die hem tot in de dood blijft begeleiden.

Betekenis: alleen Deugd gaat met de mens mee voorbij het graf.

Engel

Neemt Elckerlijc mee naar God en bevestigt dat Deugd bepalend is voor zijn uiteindelijke bestemming.

Betekenis: vertegenwoordigt het oordeel en de bestemming van de ziel.

KORTE LEESWIJZER

1. *Elckerlijc* is een moraliteit: een toneelstuk waarin ideeën en eigenschappen als figuren optreden. Lees het niet als realistisch drama, maar als symbolisch verhaal.
2. De dialogen laten zien hoe Elckerlijc zijn zekerheden verliest. Let op de volgorde waarin personages komen en gaan; die staat niet toevallig vast.
3. De reis van Elckerlijc is een innerlijke weg. Bij elke scène kun je je afvragen: wat zegt dit over wat mensen belangrijk vinden?

4. Let op tegenstellingen: bezit tegenover deugd, uiterlijk tegenover innerlijke kracht, tijdelijke waarden tegenover blijvende.
5. De Naeprologhe aan het einde vat de moraal samen. Het lezen daarvan helpt om het geheel beter te begrijpen.

ELCKERLIJC – SCHOOLEDITIE

Licht gemoderniseerd, voor leerlingen van 14–18 jaar

SCÈNE 1 – God kijkt neer op de mensheid

(Thema: menselijk gedrag, verantwoordelijkheid)

GOD

Ik zie vanuit mijn hemelse troon
hoe de mensen leven in angst en onwetendheid.
Ik zie hoe ze verblind raken door zonden
en hoe ze Mij niet meer erkennen.

Ze jagen het aardse bezit na
en vergeten Degene die Zijn leven
voor hen gegeven heeft.

Hoogmoed, hebzucht, jaloezie en de andere hoofdzonden
hebben zich over de wereld verspreid.
De deugden — ooit sterk — zijn bijna verdwenen.

Zelfs **Onschuld** heeft geklaagd:

“Elckerlijc leeft zonder zorgen,
maar weet niet wat de dag van morgen brengt.”

Hoe langer Ik de mensheid spaar,
hoe verder ze afdwaalt.

Daarom besluit Ik dat het tijd is
om **rekening te vragen van elke mens**.
Als Ik dat niet doe,
zouden ze erger worden dan beesten.

GOD

Dood! Waar ben je?
Kom hier — Ik heb een opdracht.

SCÈNE 2 – De Dood ontvangt zijn opdracht

(Thema: onontkoombaarheid)

DE DOOD

Ik sta tot uw dienst, almachtige God.
Wat verlangt U van mij?

GOD

Ga naar Elckerlijc.
Zeg hem dat hij op pelgrimstocht moet gaan —
een reis waar niemand van terugkeert.

Hij moet voor Mij verschijnen
en rekenschap geven
van alles wat hij gedaan heeft.

DE DOOD

Ik zal meteen gaan.
Hij leeft zonder ontzag,
alsof aardse goederen zijn god zijn.
Ik zal hem verrassen met mijn komst.

SCÈNE 3 – De Dood ontmoet Elckerlijc

(Thema: confrontatie met sterfelijkheid)

DE DOOD

Elckerlijc!
Je zult spoedig verliezen
wat je dacht te bezitten.
God roept je:
je moet nú voor Hem verschijnen
en verantwoording afleggen.

ELCKERLIJC

Wie bent u?
Hoe durft u mij zo aanspreken?

DE DOOD

Ik ben de Dood.
Niemand ontsnapt aan mij.
God heeft je laten roepen:
je moet op reis,
zonder uitstel,
om rekenschap te geven van je leven.

ELCKERLIJC

Rekening afleggen?

Wat betekent dat?

DE DOOD

Dat je je daden moet overzien:

het goede én het slechte.

Neem je papieren en aantekeningen mee

en bereid je voor —

je tijd is bijna om.

ELCKERLIJC

Maar... ik ben hier helemaal niet klaar voor!

Kunnen we het uitstellen?

Ik kan mijn leven beteren!

Laat me tijd... twaalf jaar misschien?

DE DOOD

Geen uitstel.

Geen omkoping.

Geen ontsnappen.

Mijn opdracht staat vast.

ELCKERLIJC

Maar ik ben bang.

Is er dan niemand

die met mij mee kan op die reis?

DE DOOD

Alleen wie trouw aan je is,

zal je kunnen volgen.

Zoek uit wie dat werkelijk zijn.

SCÈNE 4 — Elckerlijc probeert zijn lot te ontlopen

(Thema: angst, ontkenning, uitstelgedrag)

ELCKERLIJC

Dood... alsjeblieft.

Ik ben hier helemaal niet klaar voor.

Ik zal je duizend pond geven

als je me mijn leven laat behouden.

DE DOOD

Geld helpt je niet.

Ik neem prins en bedelaar, graaf en keizer —
niemand kan mij omkopen.

Je moet gaan, nu.

ELCKERLIJC

Dan ben ik verloren!

Mijn papieren zijn wanorde, mijn leven ongeordend...

Had ik nog maar tijd gehad
om alles recht te zetten.

DE DOOD

Tijd krijg je niet.

Bereid je voor.

Straks sta je voor God.

ELCKERLIJC

Maar mag ik dan ten minste iemand meenemen?

Iemand die me bijstaat?

DE DOOD

Als je iemand vindt
die bereid is met je mee te gaan
op een reis waar niemand van terugkeert —
dan staat het je vrij.

Maar geloof me:
je zult ontdekken
wie werkelijk trouw is.

(De Dood verdwijnt.)

SCÈNE 5 — Elckerlijc zoekt steun bij Gheselschap (Vriendschap)

(Thema: de illusie van “goede vrienden”)

ELCKERLIJC

Gheselschap! Beste vriend!

Waar ben je?

GHESELSCAP

Hier ben ik! Elckerlijc, oude kameraad!
Je ziet er bleek uit — wat scheelt eraan?
Vertel het me. Ik blijf bij je tot in de dood.

ELCKERLIJC

Je zegt dat je me nooit zult verlaten?

GHESELSCAP

Nooit.

Al moest ik vechten, al moest ik sterven —
ik sta aan jouw kant.

ELCKERLIJC

Dan moet ik je iets bekennen.

Ik ben geroepen op een reis
waar niemand van terugkeert.

De Dood kwam,
en ik moet mij voor God verantwoorden.
Ga je met me mee?

GHESELSCAP

...Hoe bedoel je precies?
Een echte reis?
Zonder feest, zonder vreugde?
En geen terugweg?

ELCKERLIJC

Ja.
Het is een zware tocht.

GHESELSCAP

Dan... nee.
Daar ga ik niet heen.
Bij een feest? Ja.
Bij een gevecht? Misschien.
Maar op zo'n reis?
Daar ben ik niet voor gemaakt.

ELCKERLIJC

Je zou toch met mij sterven, zei je net?

GHESELSCAP

Ach ja, woorden...
Maar dit is té ernstig.
Ik ga niet mee.
Ga met God — maar zonder mij.

(Gheselschap vertrekt.)

ELCKERLIJC

Zo valt vriendschap dus weg
als het werkelijk zwaar wordt.
Wie kan ik dan nog vertrouwen?

SCÈNE 6 — Elckerlijc zoekt steun bij Familie (Maghe en Neve)

(Thema: bloedband ≠ echte trouw)

ELCKERLIJC

Maghe! Neve! Familie!
Helpt mij — ik heb jullie nodig.

MAGHE

We zijn hier, neef.
Wat is er aan de hand?

ELCKERLIJC

De Dood heeft mij geroepen.
Ik moet op reis, voor God verschijnen,
en ik kom niet meer terug.
Gaan jullie met mij mee
en helpen jullie mij staande te blijven?

NEVE

Op zo'n tocht?
Zonder feest, zonder geluk?
Zonder zekerheid?

MAGHE

We houden van je, neef...
maar dit is te zwaar.
We kunnen niet mee.

ELCKERLIJC

Maar men zegt toch:
bloed kruipt waar het niet gaan kan?

NEVE

Niet in dit geval.
Hier eindigt onze moed.
We blijven hier.

(Beiden vertrekken.)

ELCKERLIJC

Alles wat ik liefhad, valt weg.
Vrienden, familie... niets blijft.
Wie is er dan nog trouw?

SCÈNE 7 — Elckerlijc wendt zich tot zijn Bezit (tGoet)

(Thema: rijkdom als valse zekerheid)

ELCKERLIJC

Goet! Mijn bezit!
Jou heb ik het meest vertrouwd.
Help mij nu — ga met mij mee.

TGOET

Ik kan je niet helpen.
Ik ga niet mee op een reis naar de dood.

Bovendien...
door mij heb je je leven verspild.
Je aandacht ging naar rijkdom,
niet naar goede daden.
Door mij is je rekening bij God
juist slechter geworden.

ELCKERLIJC

Dus jij laat mij óók vallen?

TGOET

Rijkdom blijft altijd achter.
Ik ga nooit mee voorbij het graf.

(tGoet verdwijnt.)

ELCKERLIJC

Dan ben ik werkelijk arm.
Alles waaraan ik me hechtte,
laat mij los.

SCÈNE 8 — De ontmoeting met Deugd (Duecht)

(Thema: eindelijk iemand die werkelijk trouw is)

ELCKERLIJC

Is er dan niemand
die mij niet verlaat?

DUECHT

Ik ben hier, Elckerlijc.
Duecht — jouw Deugd.
Maar je hebt mij zo lang verwaarloosd
dat ik zwak en ziek ben geworden.

ELCKERLIJC

Kun jij met mij mee?
Ben jij trouw?

DUECHT

Ik wil je helpen,
maar eerst moet je versterkt worden.
Ik heb een zuster: **Kennisse**.
Zij zal je naar de Biecht leiden.
Pas als je gereinigd bent,
kan ik weer op krachten komen
en met je meegaan.

ELCKERLIJC

Dan is er toch nog hoop.
Leid me, Deugd — waarheen ik moet.

SCÈNE 9 — Kennisse verschijnt

(Thema: inzicht, zelfkennis)

KENNISSE

Elckerlijc, ik zal je helpen.
Jij moet naar de Biecht gaan:
zij kan je reinigen
en je vrijmaken van wat je belast.

Ga met mij mee.
Daarna komen Deugd en ik
met je mee op je reis.

ELCKERLIJC

Dank jullie.
Eindelijk vind ik ware helpers.

SCÈNE 10 — De Biecht verschijnt

(Thema: reiniging, inzicht, vergeving)

KENNISSE

Elckerlijc, vrees niet.

Dit is de Biecht —

zij kan je zuiveren van wat je belast.

Zonder haar kun je niet verder.

DE BIECHT

Wees welkom, kind.

Ik weet waarom je komt.

Je draagt een zware last,

maar mijn taak is om je te helpen.

Vertel mij je fouten,

zodat ik je de weg naar genezing kan wijzen.

ELCKERLIJC

Ik schaam mij diep...

maar ik heb mijn Deugd verwaarloosd,

te veel aan rijkdom gedacht,

en te weinig aan God.

DE BIECHT

Je berouw is oprecht —

en dat is het begin van verlossing.

Je zult **penitentie** doen,

opdat je ziel wordt gezuiverd

en Deugd kan herstellen.

Aanvaard je deze boete?

ELCKERLIJC

Ja, Biecht.

Ik ben bereid alles te doen

om mijn reis goed af te sluiten.

DE BIECHT

Dan vergeef ik je in Gods naam

en geef ik je deze opdracht:

doe boete,

wees nederig,

en wees bewust van elke stap die je zet.

Ga nu.

Kennisse zal je verder leiden.

(De Biecht verdwijnt.)

★ SCÈNE 11 — De Penitentie

(Thema: boete, groei, herstel)

KENNISSE

Elckerlijc, volg mij.

Je moet je penitentie volbrengen.

Zonder dat kan Deugd niet sterker worden.

ELCKERLIJC

Ik zal alles doen wat nodig is.

(Elckerlijc doet penitentie: het uitspreken van boete, het erkennen van fouten.)

ELCKERLIJC

Ik voel hoe zwaar mijn fouten waren...

maar ook hoe mijn hart lichter wordt.

KENNISSE

Zie je wel?

Door berouw wordt het geweten helder.

Je ziel wordt sterker

en Deugd herstelt.

★ SCÈNE 12 — Deugd herleeft

(Thema: innerlijke kracht)

DUECHT

Elckerlijc!

Ik voel nieuwe kracht in mij stromen.

Door jouw boete

kan ik weer opstaan.

Ik zal met je meegaan,

tot het einde.

Waar jij gaat, ga ik.

ELCKERLIJC

Jouw steun geeft me moed.

Maar... zijn er nog anderen die me helpen?

DUECHT

Kennisse zal hen roepen.

Je zult zien wie werkelijk trouw is.

★ **SCÈNE 13 — Wijsheid, Kracht, Schoonheid en de Vijf Zinnen**

(Thema: wat blijft — en wat verdwijnt)

KENNISSE

Kom, Elckerlijc.

Ik roep nu anderen die je kunnen dienen.

(Wijsheid, Kracht, Schoonheid en de Vijf Zinnen verschijnen.)

VROESCAP (Wijsheid)

Ik zal je inzicht geven

zolang je leeft.

CRACHT (Kracht)

Ik zal je staande houden

zolang je in je lichaam bent.

SCHOONHEYDT (Schoonheid)

Ik verlicht je dagen

zolang je jong bent.

VIJF SINNEN

Wij helpen je waarnemen,

zolang je lichaam leeft.

ELCKERLIJC

Willen jullie met mij meegaan

op mijn reis naar God?

(Er valt een stilte.)

SCHOONHEYDT

Naar het graf?

Nee...

daar kan ik niet blijven.

CRACHT

Mijn kracht hoort bij het lichaam.

Als je sterft, laat ik je los.

VIJF SINNEN

Wij horen bij het leven.

De dood kunnen wij niet volgen.

(Ze stappen één voor één achteruit.)

ELCKERLIJC

Dus zelfs jullie verlaten mij?

VROESCAP

Mijn inzicht blijft tot je laatste adem,

maar verder kan ik niet met je mee.

SCÈNE 14 — Het Laatste Sacrament

(Thema: spirituele voorbereiding)

KENNISSE

Elckerlijc, je hebt nog één ding nodig:
het sacrament.

Ga naar de priester —
hij zal je zalven
en je ziel tot rust brengen.

(De priester verschijnt.)

PRIESTER

Elckerlijc, ontvang dit sacrament
met nederigheid.
Moge God je leiden
en je hart sterken.

(Hij zegent hem.)

ELCKERLIJC

Nu voel ik vrede.
Ik dank u, priester.
En ik dank God.

SCÈNE 15 — De laatste tocht

(Thema: boodschap, loslaten)

ELCKERLIJC

Deugd, Kennisse...

blijf bij me.

Mijn einde nadert.

Ik voel het.

KENNISSE

Ik blijf bij je tot de drempel.

DUECHT

En ik ga zelfs verder.

Ik zal met je meegaan

tot voor Gods troon.

SCÈNE 16 — De dood van Elckerlijc

(Thema: het moment van waarheid)

ELCKERLIJC

Dit is mijn uur.

O God, ontvang mij...

(Hij daalt af in het graf.)

SCHOONHEYDT, CRACHT, VROESCAP, VIJF SINNEN

Wij kunnen niet mee!

Vaarwel!

(Ze verdwijnen.)

ELCKERLIJC

Alles laat me los...

behalve Deugd.

SCÈNE 17 — De Engel verschijnt

(Thema: moraal, verlossing)

ENGEL

Elckerlijc, kom.

Deugd heeft je niet verlaten,

en door haar ben je waardig.

Ik breng je naar God.

Mensen op aarde —

leer van zijn voorbeeld!
Alleen Deugd vergezelt je
na de dood.

(De engel stijgt op met Elckerlijc.)

NAEPROLOGHE — Moraal van het verhaal

Neemt dit verhaal ter harte,
jong en oud, groot en klein,
en zie hoe iedere mens — *Elckerlijc* —
de dood tegemoet gaat.

Vriendschap, familie en bezit
verlaten ons wanneer het sterven komt;
wees dus wijs en hecht er niet te veel aan.

Schoonheid, kracht, wijsheid
en de vijf zintuigen:
alles is vergankelijk —
bewaart dat goed in gedachten.

Alleen **Deugd** gaat met ons mee,
maar als onze Deugd zwak is
en nauwelijks kan volgen,
hoe moeten we dan verschijnen
voor Gods rechterstoel?

Dan wacht je pijn, verdriet en nood;
want na de dood valt er niets meer goed te praten —
geen woord, geen voorspraak kan je redden.

O Elckerlijc, hoe kun je hoogmoedig zijn,
jaloers, of trots op ijdelheid?
Zie dit verhaal als een spiegel
en houd hem voor ogen.

Weersta hoogmoed
en alle andere zonden.
Laat ons bidden dat ieder mens
zo zal leven
dat wij uiteindelijk rein
voor God kunnen komen.

Dat schenke ons de hemelse Vader.

Amen — zeg dat allen.

God zij geprezen.

Verklarende woordenlijst – *Elckerlijc* (SchoolEditie)

Biecht

Vrouwelijke personificatie van het sacrament van de biecht (het reinigen van de ziel door schuld te bekennen).

Cracht

Personificatie van lichamelijke kracht; verlaat Elckerlijc bij zijn dood omdat kracht bij het lichaam hoort.

Deugd (Duecht)

De personificatie van innerlijke goedheid.

De enige die met Elckerlijc meegaat tot voor Gods troon.

Dood (Die Doot)

De personificatie van de fysieke dood.

Uitvoerder van Gods opdracht om Elckerlijc te halen.

Elckerlijc

Letterlijk: *iedere mens*.

Hij is geen individu, maar een symboolfiguur — staat voor “ons allemaal”.

Engel

Hemelse bode die Elckerlijcs ziel naar God brengt nadat hij sterft.

Gheselschap

Vriendschap of kameraadschap.

Laat Elckerlijc in de steek zodra het serieus wordt.

Goet (tGoet)

Zijn aardse bezit en rijkdom.

Kan hem niet volgen voorbij het graf.

Hoofdzonden

De zeven grootste zonden (hoogmoed, hebzucht, jaloezie, luiheid, gulzigheid, wraakzucht/woede, onkuisheid).

Kennisse

Inzicht, bewustwording, het geweten.

Leidt Elckerlijc naar de Biecht en wijst hem de weg.

Maghe en Neve

Familieleden (nicht en neef).

Staan symbool voor familiebanden die uiteindelijk stopt bij de dood.

Naeprologhe

De slottekst van het toneelstuk, waarin de moraal nog eens wordt uitgesproken.

Onschuld

Personage dat klaagt over de slechte toestand van de wereld (noemt dat mensen God vergeten zijn).

Pelgrimagie / Pelgrimstocht

De tocht die Elckerlijc moet maken richting zijn dood en God; symbool voor het levenseinde.

Penitentie (Penitencie)

Boete of taak die iemand uitvoert om zijn fouten te herstellen en zijn ziel te reinigen.

Priester

Reikt het laatste sacrament aan Elckerlijc; geeft geestelijke steun.

Rekening

Het idee dat iedereen bij de dood verantwoording moet afleggen voor zijn daden.

Schoonheyt

Uiterlijke schoonheid.

Verdwijnt zodra Elckerlijc sterft.

Vijf Sinnen

De vijf zintuigen: zien, horen, ruiken, proeven, voelen.

Ze kunnen hem niet volgen na de dood.

Vroescap

Wijsheid; inzicht in het leven.

Blijft het langst, maar kan niet mee voorbij het graf.